

ТӨРИЙН АЛБАН ХААГЧИЙН АНГИЛАЛЫН ТУХАЙ (Лавлагаа, мэдээлэл)

У. Мөнхбат, Ш. Хишигсүрэн, К. Пүрэвсүрэн

Төрийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөлтэй холбоотой лавлагаа, мэдээлэл

Төрийн албаны тухай хуулийн 3.3 -т төрийн албыг, 5.1 -д төрийн албан тушаалыг тус тус төрийн улс төрийн, төрийн захиргааны, төрийн тусгай, төрийн үйлчилгээний гэж ангилсан юм. Харин тус хуулийн 7.1.7 -т зааснаар “Монгол Улсын яамны Төрийн нарийн бичгийн дарга, яам болон хуульд өөрөөр заагаагүй бол тохируулах, хэрэгжүүлэх чиг үүрэг бүхий Засгийн газрын агентлагийн удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаал, төсвийн бусад байгууллагын ерөнхий менежерийн үүрэг гүйцэтгэх дарга (захирал, эрхлэгч)” -ыг төрийн захиргааны, 9.1.2 -т зааснаар “боловсрол, шинжлэх ухаан, эрүүл мэнд, соёл, урлаг зэрэг улсын төсвөөс санхүүждэг төрийн үйлчилгээний байгууллагын дарга (захирал, эрхлэгч)-аас бусад удирдах ба гүйцэтгэх, туслах албан тушаал” -ыг төрийн үйлчилгээний алба, албан тушаалд хамааруулахаар зохицуулсан байна. Эдгээрийг 2008 оны 5 дугаар сарын 6 -ны өдрийн Төрийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулиар өөрчлөн найруулсан.

Оросын Холбооны Улс

Тус улсад 2003 оны Төрийн албаны тогтолцооны тухай болон 2004 оны Төрийн иргэний албаны тухай хуулиар гол харилцааг зохицуулсан байх бөгөөд төрийн алба, албан тушаалыг дараахь байдлаар ангилжээ.

Нэг. ОХУ-ын Төрийн албаны тогтолцооны тухай хууль

Энэхүү хуулийн 2.1-т зааснаар “Төрийн албаны тогтолцоо нь дараахь төрийн албаны төрлүүдийг агуулна” гээд үүнд төрийн иргэний алба, цэргийн алба, хууль сахиулах /хамгаалах/ албыг багтаасан байна. Төрийн иргэний алба нь дотроо Холбооны /улс/ төрийн иргэний алба, ОХУ-ын субъектүүд /муж улс/-ийн төрийн иргэний алба гэж хуваагдана. Хуулийн 5, 6, 7 дугаар зүйлд дээрх 3 төрлийг тодорхойлсноос үзвэл манай улсын төрийн албаны ангилалтаас өөр байгаа юм. Харин уг хуулийн 8 дугаар зүйлд төрийн албаны албан тушаалыг Холбооны төрийн иргэний албаны албан тушаал, ОХУ-ын субъектүүдийн төрийн иргэний албаны албан тушаал, цэргийн албан тушаал, хууль хамгаалах албаны албан тушаал гэж хуваагдахаар тодорхойлсон байна.

Хоёр. ОХУ-ын Төрийн иргэний албаны тухай хууль

Уг хуулийн 9 дүгээр зүйлд зааснаар төрийн иргэний албаны албан тушаал нь төрөл /категор/ болон бүлэг /групп/-т хуваагдах ба удирдах албан тушаал, зөвлөхүүдийн, мэргэжилтнүүдийн, гүйцэтгэх /хангах/ мэргэжилтнүүдийн албан тушаал гэсэн төрөлтэй байна. Харин дараахь бүлэгт хуваагдана:

- Төрийн иргэний албаны дээд албан тушаал
- Төрийн иргэний албаны ерөнхий албан тушаал
- Төрийн иргэний албаны тэргүүлэх албан тушаал
- Төрийн иргэний албаны ахлах албан тушаал
- Төрийн иргэний албаны дэд /доод/ албан тушаал

Албан тушаалын төрөл, бүлэг нь хоорондоо дараахь байдлаар уялдсан байдаг. Үүнийг дээрх хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 4, 5, 6 дахь хэсэгт тодорхой зохицуулсан.

Удирдах албан тушаал	Зөвлөх албан тушаал	Мэргэжилтэн	Гүйцэтгэх мэргэжилтэн
Дээд албан тушаалын бүлэг	Дээд албан тушаалын бүлэг	Дээд албан тушаалын бүлэг	
Ерөнхий албан тушаалын бүлэг	Ерөнхий албан тушаалын бүлэг	Ерөнхий албан тушаалын бүлэг	Ерөнхий албан тушаалын бүлэг
Тэргүүлэх албан тушаалын бүлэг	Тэргүүлэх албан тушаалын бүлэг	Тэргүүлэх албан тушаалын бүлэг	Тэргүүлэх албан тушаалын бүлэг
		Ахлах албан тушаалын бүлэг	Ахлах албан тушаалын бүлэг
			Дэд/доод албан тушаалын бүлэг

***

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс (БНХАУ -ын Төрийн албатны хууль)

Хятад Улсын Төрийн албатны хуулийн дагуу төрийн албаны ангиллыг тогтооно. Төрийн албаны ангилалыг тогтоохдоо албан тушаалын шинж чанар, онцлог, гүйцэтгэх үүргийн хамаарлыг харгалзан:

- ерөнхийлөн хамаарах төрөл,
- тусгай мэргэжлийн төрөл
- засаг захиргааны хууль хэрэгжүүлэх гэсэн 3 төрөлд хуваана.

Төрийн явдлын хороо нь уг хуулийг үндэслэн төрийн албаны онцлог, шаардлагыг харгалзан ангилалын төрлийг нэмэгдүүлж болно. Ийнхүү ангилалын төрлийг нэмэгдүүлэх тохиолдолд хөрөнгө зардлын хэмжээг төрөөс тогтооно. Албан тушаалын ангиллын төрлийг үндэслэн албан тушаалын дэс дараалалыг дараах байдлаар хуульд тусгажээ. Албан тушаалыг удирдах тушаал болон удирдах бус /гүйцэтгэх/ тушаал гэж ангилна

- Удирдах тушаалын дэсийг улсын дэсийн жинхэнэ тушаал
- Улсын дэсийн дэд тушаал
- Муж яамны дэсийн жинхэнэ тушаал
- Муж яамны дэсийн дэд тушаал
- Тэнхим товчооны дэсийн жинхэнэ тушаал
- Тэнхим товчооны дэсийн дэд тушаал
- Сиян газрын дэсийн жинхэнэ тушаал (Сиян - засаг захиргааны нэгжийн нэр)
- Сиян газрын дэсийн дэд тушаал
- Сум салааны дэсийн жинхэнэ тушаал
- Сум салааны дэсийн дэд тушаал гэж хуваана.

Гүйцэтгэх /удирдах бус/ тушаалын зэрэг дэвийг /дэс/ буурах дарааллаар /тэнхим товчооны дэсээс эхлэн/ тохируулна. Мөн хуулийн 17 дугаар зүйлд, “ерөнхийлөн захирах төрлийн удирдах тушаалыг үндэслэн хууль, холбогдох бусад хууль цааз, тушаалын зэрэг дэв болон байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг үндэслэн тогтооно” гэжээ. Ерөнхийлөн хамаарах

төрлийн гүйцэтгэх албан тушаалыг:

- тойрон байцаагч,
- дэд тойрон байцаагч,
- байцаан судлагч,
- дэд байцаан судлагч,
- эрхлэгч,
- дэд эрхлэгч,
- албачин гэж ангилна.

Ерөнхийлөн захирах төрлөөс бусад албан тушаалын зэрэг дэвийг албан тушаалын дээд дараалалыг тус хуулийг үндэслэн улсаас тусдаа /хуулиар/ тогтооно.

- 18 дугаар зүйлд, “энэ байгууллагууд тогтоосон үүрэг тушаал, зэрэг дэв /дэс баримжаа/, орон тооны хязгаарлал, албан тушаалын тоо, зарцуулагдах төсвийн /жич бодогчийн/ харьцааг үндэслэн тус байгууллагынхаа албан тушаалтны байж болох бодит тоог тогтоох ба үүний үндсэн дээр мөн тэдний гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлагын хэм хэмжээг тогтооно.”
- 19 дүгээр зүйлд, “албан тушаалтны гүйцэтгэх үүрэг нь түүний зэрэг дэвд тохирсон байна. Албан тушаалтны ажил болон зэрэг дэвийн тохирох харьцааг төрийн явдлын хорооноос тогтооно. Албан тушаалтны эрхлэх ажил болон зэрэг дэв бол албан тушаалтны цалин болон бусад хангамжийг тогтоох үндэслэл болно. Албан тушаалтны зэрэг дэвийг гүйцэтгэж буй үүрэг болон тус төрийн албанд тохирох ёс зүй, ажлын гүйцэтгэх бодит чадвар, хүлээх хариуцлага зэргийг үндэслэн тогтооно. Төрийн албан хаагч бүр хуулиар тогтоосон шалгуур журмын дагуу нэгэн адил зэрэг дэв дэвшиж болно.”
- 20 дугаар зүйлд, “Улсаас ардын цагдаа болон боомт, гадаадад суугаа гадаад харилцааны ажилтны ажлын онцлогийг үндэслэн албан тушаалтай нь дүйцэхүйц цолын дэсийг гаргана” гэж заажээ.

Бүгд Найрамдах Турк Улс

Бүгд Найрамдах Турк Улсын төрийн албан хаагчдын эрх зүйн асуудлыг 1965 оны 7 дугаар сарын 14-ны өдрийн 657 дугаар Төрийн албан хаагчдын хуулиар тусгайлан зохицуулсан байдаг. Уг хуулийн агуулга нь Нэгдсэн болон холимог төсөвтэй байгууллага, мужийн тусгай захиргаа /мужийн өөрөө удирдах байгууллага/, дүүрэг, мужийн тусгай захиргааны болон дүүргүүдийн байгуулсан нэгдэл, эдгээрийн оролцоотой эргэлтийн хөрөнгө бүхий байгуулалт, хуулиар байгуулсан сангууд, батлан даасан үйлдвэрчний эвлэлүүд, биеийн тамир хүмүүжлийн бүсийн удирдлагад ажиллаж буй албан хаагчдыг хамаарна.

Гэрээ болон түр ажилтанд энэхүү хуулиар тогтоосон тусгай заалтууд хэрэгжинэ. Туркын Төрийн албан хаагчдын үндсэн зарчмыг Төрийн албан хаагчдын хуулийн 3 дугаар зүйлд тусгайлан зохицуулсан бөгөөд энэхүү хуулийн үндсэн зарчим нь,

- Ангилал: Төрийн албаны үүрэг болон энэхүү үүргийг хэрэгжүүлж буй төрийн албан хаагчийг үүргийнх нь шаардлагын шинж болон мэргэжлээр нь ангид хуваарилах,
- тушаал дэвших: Төрийн албан хаагчид гүйцэтгэж буй ажлынх нь шаардлагатай мэдлэг болон боловсрох болзолд нийцсэн байдлаар ангилал дотроо хамгийн дээд зэрэгт хүрэх боломжийг олгох,
- сайшаах: Төрийн албанд орох, ангилал дотор дэвших, дээшлэх, үүргээ дуусгавар болгохыг нь сайшаах тогтолцоогоор болон энэхүү тогтолцооны тэгш боломжийг хэрэгжүүлэхэд төрийн албан хаагчийн итгэлийг хангах.

Төрийн албан хаагчдын хуулийн 2 дугаар хэсгийн гарчиг нь ангилал гэсэн байх бөгөөд уг хуулийн 36 дугаар зүйлд энэхүү хуульд хамаарагдсан байгууллагад ажиллаж буй төрийн албан хаагчийн анги нь дараах байдлаар тогтоосон байна. Үүнд:

1. Ерөнхий захиргааны албаны анги/бүлэг
2. Техникийн албаны анги
3. Эрүүл мэндийн албан болон эрүүл мэндийн туслах албаны анги
4. Боловсрол болон сургалтын албаны анги
5. Өмгөөллийн албаны анги
6. Шашны албаны анги
7. Хамгаалалтын /Цагдаа/ албаны анги
8. Туслах албаны анги
9. Нутгийн захиргааны удирдлагын албаны анги
10. Үндэсний тагнуулын албаны анги гэж ангилжээ.

Гэхдээ эдгээр нь салбар чиглэлээр төрийн албанд хамаарагдаж буй боловч албан тушаалтнуудын ангилал нь дотроо тусгайлсан хуулиар цааш нарийвчлан зохицуулагдсан байна. Харин ХБНГУ-д өнөөдөр “төрийн алба” гэх ойлголт байхгүй бөгөөд Дэлхийн нэгдүгээр дайны дараа “нийтийн алба” гэсэн нэр томъёо гарч ирсэн. “Нийтийн алба” гэсэн ойлголт нь 3 төрлийн этгээдийг агуулах ба үүнд түшмэл, албан хаагч, ажилтан орно. Түшмэлийн үйл ажиллагааг зохицуулах гол хэм хэмжээний акт нь 1971 оны Түшмэлийн тухай Холбооны хууль юм. Энэхүү хуулийн дагуу түшмэл гэдэгт төрийн аппаратын түшмэд, шүүгч нар, сургууль болон дээд боловсролын байгууллагын багш нар, цэргийн албан хаагч, шуудангийн ажилтнууд гэх мэт этгээд тооцогдохоор зохицуулжээ.

Эдгээрээс үзэхэд улс орнуудын төрийн байгуулал, төрийн албаны тогтолцоо нь улсуудын онцлогоос хамааран харилцан адилгүй байгаагаас шалтгаалан төрийн албаны болон албан тушаалын ангилал нь мөн ялгаатай байна. Захиалгын дагуу боловсрол, эрүүл мэндийн салбарын албан тушаалтан төрийн албаны ямар ангилалд хамаарахыг судлан үзэхэд ихэнхдээ төрийн үйлчилгээний албанд хамаарах ба зарим улсын хувьд эдгээр албан хаагчдын талаархи нарийвчилсан зохицуулалт байхгүй байна. Мөн манай улсад хэрэглэж буй төрийн захиргааны алба гэх нэр томъёо бидний судласан улсуудын эрх зүйн актад байхгүй байна.

Хэдийгээр гадны хууль тогтоомж, зохицуулалтыг судлан үзэж зохих санаа авах нь зүйн хэрэг боловч судлан үзсэн зарим орнуудын эрх зүйн нарийвчилсан зохицуулалт нь өөр өөрийн орны онцлогтой, хоорондоо нэлээд ялгаатай байна. Иймд эдгээр төрийн албан хаагчдын ангилалыг өөрчлөхөд улсын төсөвт үзүүлэх нөлөөлөл, одоогийн энэ ангилалд байснаар гарч буй бодит сөрөг болон эерэг талуудыг жишин үзэж ангилалыг тогтоох нь илүү үр дүнтэй байж болох юм.

